

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ**

**Т. К. Касьян
М. В. Гладько
І. В. Манзенко**

**Тлумачний словник-довідник
понять і термінів з рисунка
та графічних технік**

Черкаси – 2024

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ

Тлумачний словник-довідник понять і термінів з рисунка та графічних технік

УДК 76.02:7.03(761)(766)

*Рекомендовано до друку рішенням методичної ради
Черкаського державного бізнес-коледжу
Протокол № __ від 17.12.2024 р.*

Укладачі:

Касьян Т. К.

Гладько М.В.

Манзенко І. В.

Тлумачний словник-довідник понять і термінів з рисунка та графічних технік. Черкаси : 2024. 56 с.

Рецензенти: О. Д. Гладун, кандидат мистецтвознавства, доцент, директор Черкаського обласного художнього музею;
Т. С. Хребто, канд. пед. наук, доцент кафедри ДСКД

У словнику-довіднику розкрито зміст найуживаніших понять і термінів пов'язаних з рисунком та графічними техніками є допоміжним матеріалом для більш поглибленого вивчення студентами освітньої програми «Графічний дизайн». Призначено для викладачів та студентів галузі знань 02 Культура і мистецтво.

Затверджено на засіданні кафедри дизайну
та соціально-культурних дисциплін
Протокол № 4 від 18.11.2024

© Касьян Т.К.
© Гладько М. В.
© Манзенко І. В.

ВСТУП

Вивчення дисципліни «Рисунок» передбачено навчальним планом з освітньої програми «Графічний дизайн» й відіграє чи не основну роль у формуванні професійних знань, умінь і навичок студента – майбутнього фахівця.

Сучасному митцю опанувати технікою рисунка допомагає досвід вільного володіння різними матеріалами та техніками, знання законів композиції, володіння багатьма видами декоративно-прикладного мистецтва – усе це дає необмежену свободу творчості як у виборі техніки виконання твору, так і у виконанні будь-яких своїх задумів.

Основним завданням, що ставиться при опануванні будь-яким видом образотворчого мистецтва, будь-то «Графічні техніки» або «Книжкова графіка» є творчий підхід до осмислення реального об'єкта та умілого відображення його в художній образ, при цьому вивчаються закономірності формоутворення, створення графічної композиції, способи графічного відображення об'єктів та явищ дійсності та творчі методи втілення задуму у художньо-образну структуру композиції і є тими елементами що дають можливість повністю досягти поставленої мети.

Важливим доповненням до вивчення такого виду образотворчого мистецтва як «Рисунок», «Графічні техніки» та «Книжкова графіка». є створення словнику-довіднику, який поглиблює та розширює пізнання студента в цієї галузі знань. Словником-довідником передбачено більш досконале уявлення студента про рисунок взагалі. Це розширює кругозір студента, збагачує його світогляд, та надихає його на створення художнього твору на папері.

Призначено для викладачів та студентів галузі знань 02 Культура і мистецтво.

А

Абрис – лінійні контури фігури, що зображується, тобто її контур.

Авантитул (від фр. *avant* – перед і титул) – сторінка книги перед титульним листом, на якій розміщують назву видавництва, його марку, назву серії та іншу інформацію

Автентичний (від гр. *authenticos* – справжній) – оригінал.

Автопортрет – портрет, в якому художник зображує самого себе за допомогою дзеркала, з метою передачі творчого кредо художника та його місця в навколишній дійсності.

Академізм – напрям, що склався в XVI–XIX ст., започаткований у Болонській академії, заснований на догматичному походженні зовнішніх форм з античного мистецтва та до італійського Відродження. Академізм сприяв систематизації художньої освіти, закріпленню класичних традицій, які перетворювалися ним у систему «вічних» канонів і розпоряджень. Академізм протистояв (особливо в XIX ст.) реалістичному мистецтву.

Акварель – живописна техніка. Живопис на папері або шовку пігментами, що змішані з рослинним клеєм і розчиняються у воді безпосередньо перед використанням.

Акварель (фр. *aquarelle*, від лат. *aqua* – вода) – фарби, що розводяться водою і легко змиваються нею; живописний твір, для якого характерна прозорість фарб, крізь які просвічують тон і фактура основи (наприклад, паперу), чистота кольору (від лат. *aqua* – вода і грец. *týros* – відбиток) – вид плоского друку, виконаного водяною знежиреною фарбою, що дає ефект, подібний до акварелі. Вперше використано російським гравером І. Павловим.

Акцент – засіб підкреслення кольором, світлом, лінією або розташуванням в просторі якої-небудь фігури, особи, предмету, деталі, зображення, на яку потрібно звернути увагу глядача.

Аналіз – розкладання, розчленування цілого на частини; здійснюється у двох напрямках: практичні дії та мислительні

операції

Анатомія пластична – розділ анатомії, що вивчає пропорції людського тіла, залежність зовнішніх форм тіла від внутрішньої будови та змін, які виникають у результаті руху. Основна увага звертається на побудову скелета, мускулатуру тіла, особливості з'єднання кісток і м'язів.

Анімація – мистецтво, яке потребує концентрації уваги, виснажливої щоденної праці.

Анімаційний фільм (від англ. animation – оживлення) – продукт мистецтва мультиплікації, вид кіномистецтва, створений за допомогою зйомки послідовних фаз руху графічних або об'ємних об'єктів.

Антураж – навколишнє середовище, довкілля, обставини; оточення.

Анфас – (фр. anface – буквально: в обличчя) – обличчям глядача; зображення обличчя прямо спереду.

Архітектоніка – головний принцип побудови, гармонійна система зв'язку окремих частин композиції. Якість композиції, яка зорве виявляє роботу головних частин конструкції за допомогою членувань та співвідношень.

Асиметрія – брак або порушення симетрії, несиметричність, нерозмірність, один із різновидів в композиції, коли її елементи мають нерівнозначні функції; підпорядкування частини цілому. Асиметрія – передумова динамічної побудови композиції, мальовничості форм, органічно пов'язана з симетрією. Більшість симетричних композицій включають асиметричні елементи.

Атрибут – (від лат attributum – додане) – істотна ознака, властивість чого-небудь, невіддільна ознака предмета.

Б

Бачення художнє – уміння дати необхідну естетичну оцінку якостей, закладених у натурі. Перед зображенням природи художник в основних рисах вже бачить її образне живописне рішення з урахуванням певного матеріалу.

Багет – різьблена або пофарбована планка для виготовлення рамок для картин та оздоблення стін.

Бістр (фр. bistre) – прозора коричнева фарба із жовтуватим відтінком зі спеціально виготовленої деревної сажі з розчиненим у воді рослинним клеєм, популярна у XV-XVI ст. Нині бістр поступився місцем сепії та туші.

В

Ванітас (лат. vanitas – марнота, марнославство) – різновид алегоричного натюрморту із зображенням предметів (зокрема, черепа), символізм яких натякає на швидкоплинність буття, марноту задоволень і невідворотність смерті. Майстрами ванітас були голландські художники XVII ст. (В. Хеда, П. Клас).

Ватман – папір вищого ґатунку із шорсткою поверхнею, який використовують для малювання та креслення.

Вертикаль (лат. vertikalis) – стрімка пряма лінія, що утворює з горизонтальною площиною прямий кут.

Відблиск – елемент світлотіні – світлова пляма на яскраво освітленій опуклій чи плоскій глянцевоїй поверхні. Виникає внаслідок дзеркально-дифузного відображення яскравого джерела світла на предметі. Яскраві світлові плями з різкими межами на освітлених ділянках вигину або зламу. Трапляється лише на предметах з гладенькою поверхнею.

Відношення – взаємовідношення елементів зображення, що існують у натурі, та виразного і цілісного зображення дійсності. Наприклад, відношення кольорів і відтінків (у живописі), тонів різної світлоти (тональні відношення в рисунку), відношення розмірів і форм предметів (пропорції), просторові відношення тощо. Правдивість відношення у витворах мистецтва залежить частково від їх правильного й точного співвідношення з іншими деталями та в цілому.

Відтінок – мало примітна відмінність у кольорі або світлоті між двома спорідненими тонами.

Візування – визначення пропорцій предмета олівцем, який

тримають у витягнутій руці між оком і натурою.

Візуальність (лат. visualis – зоровий) – зорове сприйняття.

Віньєтка (фр. vignette – заставка, віньєтка) – невелика композиція декоративного значення (орнаментальна, зображувальна, нерідко символічна), яка розміщується на початку або в кінці тексту в якості заставки або кінцівки.

Вісь симетрії – уявна лінія поділу, що розділяє предмет на дві абсолютно однакові частини, які є наче дзеркальним відображенням одна одної.

Випукла гравюра, висока гравюра – один з основних видів гравюрної техніки, призначений для високого друку, який характеризується тим, що випуклим частинам поверхні обробленої дошки відповідають частини зображення у відбитку. Для виконання високого друку з поверхні друкованої дошки вирізають усе, що на відбитку має бути білим; лінії, площини рисунка виступають на дошці випуклим рельєфом, на який валиком наноситься фарба, що під тиском переноситься на папір. Для випуклої гравюри характерні лінійний рисунок, контрасти світла і тіні, а також живописна пляма

Виразність – образне значення сукупності матеріальних засобів художньої творчості, що реалізується митцем у конкретній формі твору.

Власна тінь – частина поверхні предмета, на яку не потрапляють промені світла.

Враження – це слово, так само як відповідне латинське impressio та німецьке Eindruck, пов'язане з наївним уявленням первісного мислення (що збереглося частково і в давній філософії), ніби зовнішні предмети впливають на душу, як печатка на м'який віск, вдавлюючи в неї свої зображення, що зберігаються що зберігаються більш-менш тривалий час. Коли панували такі уявлення – істинність чуттєвого пізнання не становила проблеми для мислителів: адже за цю істинність відповідали самі предмети, що залишали в душі суб'єкта свої точні віддзеркалення.

Вуглина – (в образотворчому мистецтві) – 1) Рисувальний матеріал у вигляді тоненьких паличок, виготовлених способом випалу деревини певних порід або з пресованого пилу деревного вугілля з клеєм. Вуглина відзначається оксамитовим штрихом, дозволяє поєднувати лінію і тональні ефекти, використовується для створення самостійних малюнків та підготовчих начерків.

Г

Гармонія – явище, що визначає співмірність окремих частин виробу з усім виробом та між собою, яке досягається насамперед єдністю пропорційних відношень.

Гарнітура шрифту – це поліграфічний термін, що об'єднує набір шрифтів, які відрізняються за розміром, зображенням, наявністю чи відсутністю зарубок на кінцях ліній, за співвідношенням розміром верхніх та нижніх виносних елементів, за густотою, але є близькими за характером і прикметними знаками малюнка. Назви гарнітур шрифтів, що використовуються в друкарнях, або склалися історично, або названі за іменами своїх авторів.

Гіпс – у практиці художнього навчання поширені гіпсові зліпки скульптурних творів (переважно – античних), що використовують як натурні моделі під час навчання рисування.

Горизонт (гр. «розмежовує») – 1) удавана межа між землею і небом; 2) уявна площина, що проходить через око спостерігача і перпендикулярно розташована на прямовисній лінії.

Гравюра (фр. gravure від graver – вирізати) – вид графіки, який об'єднує твори, виконані шляхом друку з дошки, обробленої різними способами гравіювання. Особливостями гравюри є тиражування, тобто можливість отримувати значну кількість копій-відбитків, та своєрідна стилістика зображення, що віддзеркалює опір твердих матеріалів. Основні матеріали гравюри – метал (мідь, цинк, сталь), дерево (самшит, пальма, груша, вишня тощо), лінолеум, картон, пластик, оргскло. Гравюрну дошку обробляють стальними інструментами (ніж,

штихель, гравіювальна голка, качалка, шабер, гладило, гратуар, рулетка тощо) або травленням кислотою. Основні етапи виконання гравюри – створення підготовчого рисунка, його перенесення з паперу на дошку, гравіювання та друк. У минулому технічна частина роботи виконувалася спеціальними майстрами-граверами. Різновиди гравюрної техніки визначаються способами гравіювання, тобто нанесенням на поверхню дошки нерівностей за допомогою механічних або хімічних засобів.

За призначенням гравюра класифікується на станкову (естамп), книжкову та прикладну. За ступенем авторської роботи гравюра ділиться на оригінальну та репродукційну.

Оригінальна гравюра, автогравюра (від грец. *autós* – сам і фр. *gravure* – гравюра) – гравюра, в якій друкована форма, як і підготовчий рисунок композиції, виконується самим художником.

Репродукційна гравюра – гравюра, яка відтворює живопис і рисунок з метою їх популяризації або інтерпретації. Виникла на початку XVI ст. Відомими майстрами репродукційної гравюри були італієць М. Раймонді, фламандець П. Саутман, француз К. Меллан, англієць В. Грін, росіянин О. Ухтомський.

Градація – (лат. *gradation* – поступове підвищення, від *gradus* – ступінь) – послідовність, поступовість у розташуванні будь-чого, послідовно розташовані етапи, ступені під час переходу від одного до іншого.

Гратаж (від фр. *gratter* – дряпати) – спосіб виконання малюнка шляхом продряпування пером чи гострим інструментом по папері або картоні, що залиті тушшю.

Графографія – рисунок, виконаний шляхом продряпування.

Графіка – основним зображувальним засобом є рисунок одним тоном (лінія, світлотінь), для якого характерна перевага ліній і штрихів, використання контрастів білого і чорного, та менше ніж у живопису, використання кольору. Зазвичай

графічні твори виконують на папері.

Графічні матеріали – олівець, восковий олівець, гелева ручка, графіт, пастель, туш, сангіна, фломастери, маркер.

Графітний олівець – олівець сірого тону з деяким відблиском, який з'явився на межі XV-XVI ст., витіснивши італійський олівець і зайнявши місце основного інструмента для рисунку. Звичайний олівець добре стирається гумкою, не вимагає фіксації, добре лягає як на гладкий, так і шорсткий папір. Для швидких начерків, як правило, використовують м'який олівець, для уточнення деталей – твердий.

Графіті – (від італ. graffio – дряпати) – уперше це слово вжито щодо написів, які знайдено під час розкопок міста Помпеї 1755 року, коли його розчистили від вулканічного попелу, під яким воно було поховане після виверження Везувію 79 року н. е.

Графічні засоби – виражальні засоби рисунка: контурні лінії, штрихи, плями. Різні поєднання графічних засобів дозволяють створювати світлотіньові й тональні ефекти, здійснювати пластичне моделювання рисунка.

Гризайль (фр. grisaille, від gris – сірий) – вид декоративного живопису, який виконується в різних відтінках одного (частіше сірого) кольору, часто застосовується для допоміжних робіт (підмальовки, ескізу)

Гумка – на початку XIX ст. англійський хімік Джозеф Прістлі помітив, що сирий натуральний каучук може стирати сліди графіту (олівця) краще, ніж хлібний м'якуш, який використовувався тоді з тією самою метою. Матеріал, добутий зі смоли бразильського дерева Nevea, названо каучуком. Сьогодні слово «каучук» (rubber) використовується як синонім слова «гумка», а також воно визначає властивість сировини), що використовується у промисловості для створення виробів із гуми, від шин до гумок.

Гумка-клячка – канцелярський прилад для корекції й освітлення вугільних і пастельних малюнків, для видалення забруднень з плівки та кальки.

Д

Декоративно-прикладне мистецтво – вид пластичного мистецтва, тісно пов’язаного з побутом народу. Декоративно-прикладне мистецтво містить у собі художньо-естетичні атрибути й призначено не тільки для задоволення практичних потреб, але й для прикрашення житла, архітектурних споруд тощо.

Дереворит – різновид гравюри на дереві; ксилографія.

Деталізація – ретельне опрацювання деталей зображення.

Динамічність – в образотворчому мистецтві це рух, відсутність спокою. Зображення руху – це не завжди фізична дія, переміщення в просторі, але і внутрішня динаміка образу як у живих істот, так і у неживих предметів. Динамічність досягається композиційним рішенням, трактуванням форм і манерою виконання.

Дизайн – (від англ. design – задум, проєкт, креслення, малюнок; – термін для позначення різних видів проектування, які формують естетичні й функціональні якості предметного середовища. У вузькому сенсі дизайн – це творча діяльність, художнє конструювання.

Домінанта – головна ідея, основна ознака або найважливіша складова частина чого-небудь.

Друкована графіка – рід графічного мистецтва, який дає можливість розповсюджувати графічні твори шляхом тиражування численних рівнозначних примірників. Залежно від технічного способу виконання друку класифікується на ксилографію, ліногравюру, цинкографію, літографію, офорт тощо.

Друкована продукція – це сукупність масових періодичних видань – газети, журнали (преса).

Е

Екорше – назва скульптури, що зображує людину з відкритою структурою м'язів (без шкіри). Створена французьким скульптором Ж.А. Гудоном у 1767 р. в Римі як анатомічний посібник для художників-початківців. Інша назва Екорше – «Гудон», за ім'ям скульптора; анатомічний посібник такого типу.

Екслібрис (від лат. ex libris – з книг) – книжковий знак, що вказує на належність книги конкретному власнику. Попередники екслібрисів – написи власників на рукописних книгах і суперекслібриси – рельєфні зображення на оправі книжок (найстаріший, із гербом Львова, датований 1545).

1. *Буквиця* (англ. Initial Cap від лат. initialis – початковий). Збільшена заголовна літера розділу тексту (глави, параграфу, абзацу). Часто – мальована або декорована.

2. *Босанчиця* або *буквиця* (а також боснійська кирилиця, хорватська кирилиця) – кириличне письмо, яке було поширеним до XVIII століття на території сучасної Боснії та Герцеговини, а також Далмації (сучасна Хорватія).

Експозиція – систематизоване розміщення експонатів у музеї на виставці, яке дає глядачеві уявлення про певне коло предметів чи проблем.

Експресія (лат. expression - висловлювання) – в образотворчому мистецтві застосовується щодо природи або художнього твору для позначення виразності, сили прояву почуттів та емоцій у разі впливу твору мистецтва або окремих його елементів на глядача

Елемент – найменша складова частина будь-якої форми, те, що вже не ділиться на менші частини, звідси – елементарний, найпростіший. З елементів складаються деталі, а з деталей – фрагменти композиції.

Ескіз – підготовлений нарис до твору, що відображає пошуки якнайкращого втілення творчого задуму. Ескіз може бути виконаний у різній техніці. У процесі роботи над картиною,

скульптурою тощо художник зазвичай створює декілька ескізів. Найбільш вдалі, із його точки зору, він використовує надалі, розвиваючи і доповнюючи раніше знайдене рішення. Важлива риса ескізів – це швидкість виконання і значна узагальненість деталей зображення. Вона може бути продиктована художнім задумом, але може виявлятися і як недолік твору. У цьому випадку під ескізністю розуміють недостатню чіткість. У передачі змісту, у виразі ідейно-художнього задуму картини, недбалість виконання.

Естамп – відтиск із дошки для гравіювання. Це те саме, що й гравюра на дереві чи металі, лінолеумі чи каменю. Естампи бувають чорно-білими та кольоровими. Дошку з вигравіюваним рисунком робить художник. Потім він виготовляє зображення-гравюри. Естампи-дереворити з'явилися дуже давно, ще в XV ст. на відміну від картин, вони коштували дуже недорого, тож їх могли купувати для себе й незаможні люди. Естампами прикрашали будинки.

Естетика – наука про прекрасне в житті та мистецтві. Естетика вивчає основи і закономірності художньої творчості, відношення мистецтва до суспільного життя. У широкому значенні естетика це прекрасне, красиве.

Етюд (від греч. *etud* – вивчення) – в образотворчому мистецтві: твір допоміжного характеру обмеженого розміру, виконаний цілком з натури задля ретельного її вивчення. За посередництвом етюду художник розробляє деталі картини чи скульптурної композиції, розв'язує спеціальні питання художньої практики, вдосконалює свою професійну майстерність. У реалістичному мистецтві минулого, аж до останньої чверті XIX ст., етюд незмінно зберігав свою допоміжну роль. З живописом імпресіоністів з'явилася переоцінка етюду, в результаті якої він замінив собою картину.

Ж

Жанр (від фр. genre – рід, вид) – підрозділ кожного виду мистецтва, зумовлений різноманітністю конкретних можливостей художнього осягнення дійсності, що диференціюються за різними класифікаційними ознаками (тематичними, структурними, функціональними тощо)

Жанри образотворчого мистецтва - пейзаж, натюрморт, портрет, побутовий, історичний, батальний, анімалістичний.

З

Задум – у галузі образотворчого мистецтва сформоване у творчій уяві митця конкретне та цілісне уявлення про загальні риси змісту та форми художнього твору до початку його практичного втілення.

Закінченість – це така стадія в роботі над твором, коли досягнута найбільша повнота втілення творчого задуму або в іншому сенсі – коли виконано певне образотворче завдання.

Замальовок – малюнок з натури, виконаний переважно поза майстернею (рідко в майстерні) з метою поповнення матеріалу для значнішої роботи або задля практичного вправлення. На відміну від відповідального за технічними засобами начерку, виконання замальовка може бути деталізованим.

Заставка – орнаментальна або сюжетна композиція, що виділяє і прикрашає початок розділу книги. Зазвичай це невеликий за розміром малюнок

Зміст і форма – в мистецтві нерозривно пов'язані та взаємопов'язані категорії, одна з яких указує на те, що саме відображено й виражено у творі мистецтва (зміст), а друга – як і якими засобами цього досягнуто (форма).

Знак (від грец. σήμαιον – знак) – умовний об'єкт (предмет або явище), який за певних умов несе певне смислове значення (може бути предметом, явищем, процесом або абстрактним поняттям). На відміну від образу, що відтворює реальні якості

об'єкта, знак просто позначає або заміщує його, дозволяючи замінити його іншим знаком. Знак може бути копією об'єкта, його ознакою або його символом. Знакова система мистецтва визначається сукупністю суспільних, філософських, міфологічних, релігійних уявлень доби. Наука про властивості та смислові значення знаків і знакових систем називається семіотикою.

Зображувальні засоби – основні компоненти техніки та технології у роботі митця, що поєднують його творчий метод зі зображувальними матеріалами та способами їх використання. До зображувальних засобів належать: точка, штрих, лінія, пляма, площа, об'єм, форма, пропорція, світло, колір, простір. Характер практичного використання залежить від виду образотворчого мистецтва (графіка, малярство, скульптура тощо).

«Золотий перетин» – геометричне, математичне співвідношення пропорцій, при якому ціле так відноситься до своєї більшої частини, як велика частина відноситься до меншої.

Зорова ілюзія – створення враження візуальної зміни розміру, форми, кольору, пропорцій предметів за певних умов їхнього сприйняття.

Зорове сприйняття – процес віддзеркалення предметів і явищ дійсності у всьому різноманітті їх властивостей, що безпосередньо впливають на органи зору. Зорове сприйняття супроводжується асоціативним відчуттям краси, яка пов'язана з особистим досвідом плотських переживань від дії того, що оточує.

I

Ідеал – зразок, щось досконале, вища мета устремління.

Ідеал естетичний – найзагальніше уявлення про прекрасне в природі, суспільстві, людині та мистецтві, сприймане як мета.

Ідея – основна думка твору, що визначає його зміст і

образний лад, виражений у відповідній формі.

Ілюзорність – схожість зображення з натурою, що межує з обманом зору. Іноді використовується як художній спосіб, наприклад, в монументальних розписах стель для створення враження більшої глибини простору і значніших розмірів приміщення. Нерідко ілюзорність виявляється в незвичайно точній передачі матеріальних якостей предметів. Унаслідок ілюзорності можуть бути втрачені художня виразність твору і глибина його змісту. Це буває коли у творі, достатньо серйозному і глибокому за задумом, прагнення до зовнішньої схожості затуляє головне.

Ілюстрація – малюнок у книзі, який розкриває і доповнює зміст твору, передає його настрій.

Імпресіонізм – (у перекладі з франц. – враження) – напрямок в мистецтві останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Імпресіонізм досить повно проявився у французькому малярстві. Імпресіонізм прагне неупереджено відобразити реальний світ в його рухливості та мінливості, безпосередньо передати мовби миттєві враження, імпресіоністи розробили свою самотутню систему пленеру – вони писали окремими мазками «чистого кольору» (фарби майже не змішувались), правильно передавали рефлекси та кольорові тіні.

Індивідуальний стиль – сукупність художніх особливостей, індивідуальної манери, властивих творчості митців, деколи окремому періоду їх творчості.

Ініціал (лат. *initialis* — початковий), або *буквиця* – перша, титкульна буква, з якої починається глава або будь-яка відокремлена частина тексту книги, виконана в збільшеному розмірі, декорована зображенням або орнаментом. Традиція створювати ініціали була характерна ще для середньовічних книг.

Італійський олівець, французький олівець – чорний стрижень для рисування, який залишає м'яку живописну лінію. Для його виготовлення спочатку використовували глинистий

сланець чорного кольору з сірим відтінком, потім порошок паленої кистки, скріпленій рослинним клеєм. Рисунок італійським олівцем вирізняється насиченою експресивною лінією, що дозволяє активно передавати ефекти світло-повітряної взаємодії, матовим тоном. Виконується тільки на цупкому папері, нанесені штрихи розтирають ганчіркою, шкірою, пальцями; на тоновому папері у світлі вносять крейду або білу фарбу. Зберігають під склом без фіксування, оскільки останнє приводить до потемніння півтонів.

К

Каліграфія (грец. kalligraphia – красивий почерк, від kallós – прекрасний і gráphō – пишу) – вид образотворчого мистецтва, давня галузь ужиткової графіки, естетичне оформлення рукописного шрифту, також – навчальна дисципліна. Прикладною та побутовою каліграфією називають мистецтво гарного та швидкого письма.

Канон (у мистецтві) – сукупність твердо встановлених правил, що визначають композиція, колорит, системи пропорцій тощо, витвори мистецтва.

Карикатура – жанр образотворчого мистецтва, зображення в якому створюється внаслідок комічного ефекту шляхом загострення і перебільшення характерних рис.

Картон (фр. carton) – в образотворчому мистецтві: великоформатний малюнок, виконаний у розмірі майбутнього твору фрескового живопису, мозаїки, вітражу чи шпалери. При перенесенні композиції на стіну контури малюнка проколювались.

Кінцівка – невелика композиція орнаментального або зображувального характеру, яка закінчує розділ книжкового або журнального тексту. Може бути яскравим мініатюрним завершенням тексту.

Книжкова графіка – різновид графіки, призначений для декоративно-художнього оформлення книг, у вигляді ілюстрацій

та декоративних елементів. Рід графічного мистецтва, який є системою формування художньої конструкції книги, що містить текст, графічні елементи (ілюстрації, віньетки, заставки, буквиці, орнаменти, картуші, оформлення суперобкладинки та обкладинки тощо). Книжкова графіка тісно пов'язана з сюжетом і літературними образами. Книжкова графіка утворює спільне поле з журнальною і газетною графікою за формальними та змістовими ознаками (зв'язок з поліграфією, єдність художнього організму, зв'язаність з текстом тощо).

Книжкова мініатюра – це зроблений від руки малюнок, багатобарвна ілюстрація або заставка, кінцівка. І в Стародавньому Єгипті, і в античних папірусних сувоях, і в давньоруських рукописних книгах обов'язково зустрічаються ці чудові твори мистецтва. Художні ілюстрації рукописів відомі вже в Стародавньому Єгипті («Книга мертвих»). Збереглися окремі зразки мініатюр, що відносять до I століття н.е. (рукопис Теренція «Іліада», «Енеїда» – мальовничі ілюстрації перемежуються з текстом). Наприклад, у бібліотеці міста Мілана зберігається древній екземпляр «Іліади», що прикрашають 500 мініатюр релігійної тематики.

Колаж (від фр. *papier colle* – наклеєний папір) – творчий жанр, коли твір створюється з найрізноманітніших зображень, вирізаних і наклеєних на папір чи полотно; бувають колажі й в цифровому варіанті. Дуже швидко це поняття стало вживатися в розширеному значенні: як суміш різнорідних елементів, яскраве та виразне повідомлення з уривків інших текстів.

Комікс (від англ. *comic* – смішний) – серія малюнків зі стислими текстами, які утворюють єдине оповідання. Розрізняють гумористичні, пригодницькі, фантастичні, та інші комікси.

Композиція – структура твору, узгодженість його частин, що відповідає його змісту; пошуки шляхів і засобів створення художнього образу, якнайкращого втілення задуму художника. Зазвичай К. будується на підпорядкуванні головному сюжетно-

тематичному центру всіх малозначущих композиційних елементів; назва окремо взятого художнього твору, значного за змістом, добре продуманого та досконало виконаного.

Композиція рисунка – величина і місце розміщення предметів у певному форматі.

Комп'ютерна графіка – це сфера мистецької діяльності, в якій комп'ютер використовується для створення, обробки та синтезу зображень, отриманих з реального світу (зображення, яке створюється у комп'ютерній графіці – перетворюється, оцифровується, обробляється і відображається з використанням обчислювальної техніки за допомогою апаратних і програмних засобів).

Конструкція – в образотворчому мистецтві будова, засіб зв'язків окремих частин, елементів твору залежно від його функції (призначення) – руху, опори, рівноваги.

Контражур – в образотворчому мистецтві розміщення моделі (натури) під час її зображування, коли джерело світла перебуває позаду об'єкта.

Контраст – поширений художній прийом, який є зіставленням яких-небудь протилежних якостей, що сприяє їх посиленню. Тональний контраст – зіставлення світлого і темного. У композиційній побудові контраст є засобом, завдяки якому сильніше виділяється головне і досягаються велика виразність і гострота характеристики образів.

Контритул (від лат. contra – проти та titulus – заголовок книги) – сторінка книги, розміщена зліва від титульного листа, яка утворює з ним розворотний титул. Як правило, містить інформацію про видавництво або текст титульного листа мовою оригіналу.

Контур (фр. contour, от ит. contorno), абрис (нім. Abriß – креслення) – лінія, що окреслює форму предмета. В образотворчому мистецтві зовнішні обриси й обрис фігури або предмета (а також групи фігур або предметів) як один із засобів художнього вираження: в цьому значенні термін «контур»

належить до образотворчого мистецтва в широкому розумінні слова, що охоплює усі різновиди та технічні засоби цієї сфери. Контур – це сукупність ліній, що позначають найважливіші (переважно зовнішні) обриси зображення.

Копія – (від лат. соріа – безліч, запас) – художній твір, що повторює інший твір із метою відтворити його якомога точніше. Повноцінна копія має відповідати оригіналові як розміром і технічними засобами, так і якістю виконання на практиці цей термін застосовується до творів різних властивостей. Копія, виконана автором оригіналу, часто має спеціальне найменування – «дублет», «репліка», «повторення» тощо.

Копіювання – процес отримання копій малюнка або креслення; може проводитися різними способами: переколюванням, калькуванням, передавлюванням, перемальовуванням на просвіт, перемальовуванням по сітці, а також за допомогою пантографа та епідіаскопа.

Кроки (від фр. croquis – начерк) – швидкий замальовок з натури, рідше побіжна фіксація композиційного задуму у вигляді рисунка. За загальним змістом термін «кроки» близький до більш широкого терміну «начерк».

Ксилографія (від грец. χύλον – дерево і gráphō – пишу, рису) – гравюра на дереві, зображення якої отримується шляхом відбитка з плоскої поверхні дерев'яної дошки, покритої фарбою, що не проникає в заглиблення, вирізані між елементами зображення. Видатними майстрами ксилографії були німці А. Дюрер і Е. Нольде, француз П. Гоген, українець В. Касіян, росіянин В. Фаворський.

Існують два види ксилографії – обрізна (поздовжня) і торцева:

Обрізна гравюра, поздовжня гравюра – ксилографія, виконана на дошках поздовжнього розпилу ножами, стамесками, долотами. Для обрізної гравюри використовують м'які породи дерева (грушу, вишню). Ця старовинна техніка

відзначається домінуванням чорного штриха, узагальненістю рисунка, контрастами білого і чорного, графічністю та експресивністю.

Торцева гравюра, тонова гравюра (нім. Holzstich, англ. Wood engraving) – ксилографія, виконана на дереві поперечного розпилу, як правило, штихелями. Виникла на межі XIV-XV ст.

Для торцевої гравюри використовують дерево твердих порід (самшит, пальму), яке дозволяє легше отримувати тонкі лінії та штриховання для передачі складних тональних і колірних відношень. Характеризується широким діапазоном ліній, пластичною виразністю, тонкими переходами тону. Недоліком є складність створення відбитків великого розміру. Набула розквіту в Японії XVII-XIX ст. (Хокусай, Утамару, Сяраку).

Культура – слово «культура» (cultura) латинського походження, що буквально означало обробку, догляд, поліпшення. Воно походить від слова «colere» – населяти, культивувати, обробляти, доглядати, шанувати тощо.

Курсив – шрифт із заокругленими та похилими буквами, що імітує текст, написаний від руки.

Кутова перспектива – вигляд з-за рогу будівлі, вулиці тощо, засіб зображення архітектурного простору, на відміну від фронтальної перспективи, не з одною, а з двома точками сходження, коли усі видимі фасади скорочені.

Л

Лінійна перспектива – спосіб зображення предметів з урахуванням уявної зміни їхньої величини, зумовленої віддаленням цих предметів від спостерігача.

Лінійний рисунок – рисунок, виконаний лише лінією.

Лінія – в образотворчому мистецтві один із головних зображувальних засобів; у геометричному розумінні лінія одновимірна – це слід точки, що рухається в практиці митця.

Лінія утворюється від руху олівця або іншого матеріалу по зображальної поверхні та тому завжди має товщину, контрастність стосовно тла (тональність, колір) та фактури. Лінія завжди сприймається як межа будь-якої поверхні, тому однією своєю стороною вона належить цій поверхні, а другою – довкіллю. У зображуванні об'ємних форм лінія – це поверхня, що видима у профіль (контур, штрих, пляма, точка).

Лінія горизонту – у перспективі умовна пряма, що відповідає видимому горизонту на рівній відкритій місцевості і є основою для правильної побудови перспективи.

Логотип – термін, що позначав у XIX ст.. невеликі друковані форми, що містили дві чи декілька часто вживаних букв (наприклад, замість «and» – &), створені з метою прискорення набору; пізніше так стали називатися адреси, назви чи торгові марки, відлиті у вигляді друкованої форми єдиним шматком. У наші дні це слово часто скорочують до слова «лого» і так іноді називають торгову марку (спеціальне зображення, яке репрезентує компанію чи організацію), що вносить певну плутанину.

Лінорит – (від лат. *linum* – полотно і гравюра) – вид станкової графіки, гравюра на лінолеумі та відбиток зображення з неї; ручний спосіб виготовлення форми високого друку. Характерними особливостями є контрасти білого і чорного, лаконічність, соковитість і живописність плями та штриха, можливість використовувати великий розмір листа та продукувати значний тираж; проте неможливо передавати дрібні деталі. Майстрами ліногравюри були іспанець П. Пікассо, француз А. Матісс, бельгієць Ф. Мазерель, росіянин В. Фаворський, українець Г. Якутович.

Літографія (від греч. *líthos* — камінь и *gráphō* – пишу, рису) – поширений різновид графічної техніки, пов'язаний із роботою по каменю (твердий вапняк) чи на металевій пластині (цинк, алюміній). Літографія виконується художником на поверхні каменю жирним літографським олівцем і спеціальною

тушшю. Слідом за травленням каменю рисунок змивають; відтак наносять друкарську фарбу. Її накочують валиком по вологому каменю на спеціальному верстаті. Для літографії характерна свобода авторського виконання, різноманітність художніх засобів, точність відтворення, простота техніки, багатотиражність. Винайдена у XVIII ст. видатними майстрами були Е. Делакруа, О. Дом'є, А. Тулуз-Лотрек, П. Пікассо.

Лубок, народна картинка – рід народного графічного мистецтва, як правило, друкованого, який вирізняється простотою образу та розрахований на широкі народні верстви. Лубок виконувався безіменними художниками-самоуками в багатьох екземплярах. Він отримав розповсюдження в Китаї, Європі, Росії. Вирізняється декоративною виразністю, умовністю, графічністю.

М

Малюнок – зображення на площині, яке виконується за допомогою графічних засобів і має самостійне художнє значення. Малюнок може бути структурною основою для будь-якого зображення: графічного, живописного, скульптурного, декоративного. За призначенням малюнок можна поділити на: начерк (короткочасний малюнок з натури або по пам'яті), ескіз (пошук композиційного рішення для майбутнього твору образотворчого мистецтва) та малюнок, який виступає як завершений художній твір. унікальність малюнка полягає у тому, що на відміну від гравюри він існує в єдиному екземплярі.

Манера – цим поняттям, в основному, визначають особливості творчості художника, його індивідуальні засоби роботи в тій або іншій техніці.

Масштаб – співвідношення розміру предмета на кресленні до його дійсного розміру в naturі

Матеріальність – передача матеріальних якостей предмета його тональними та колірними відношеннями, характером світлотіні, відблисками та рефlekсами.

Мистецтво просторове – вид мистецтва, що існує в просторі та сприймається зором. Синонім пластичного мистецтва. Поділяється на образотворче мистецтво (скульптура, живопис, графіка) та архітектонічне мистецтво (архітектура, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн).

Мова мистецтва – сукупність історичних матеріальних засобів, що склалися, особливих в кожному виді мистецтва, і засобів створення художнього образу, тобто сукупність образотворчо-виразних засобів.

Мова художня – зображувально-виразні засоби художнього твору, специфічні для кожного виду мистецтва.

Моделювання – передача об'ємно-пластичних та просторових властивостей предметного світу за допомогою світлотіньових градацій (малярство, графіка) або відповідною пластикою тривимірної форми (скульптура, зокрема у рельєфі). Моделювання здійснюється тоном (світлотінню), при цьому враховується і перспективна зміна форм.

Модель – об'єкт, предмет зображення, переважно жива натура, головним чином людина.

Модерн (від фр. modern – сучасний) – стиль у європейському мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст., для якого характерні лаконізм форм, підкреслення структурних елементів, створення незвичайних декоративних ефектів.

Мольберт – підставка, зазвичай дерев'яна, на якій художник поміщає під час роботи картину.

Монотипія (від грец. mónos – один і túpos – відбиток) – вид плоского друку, який характеризується відсутністю механічних або технічних впливів на поверхню дошки. Фарби наносять від руки на гладку поверхню металевої дошки; єдиний унікальний відбиток отримується під тиском на станку. Монотипії властиві витонченість колірних відношень, живописність, акварельність. Відомими майстрами були італієць Дж. Кастільоне, англієць В. Блейк, француз Е. Дега.

Мотив – 1) об’єкт природи, вибраний художником для зображення, найчастіше це пейзаж, що визначає момент колірного і живописно-пластичного вирішення картини або етюду; 2) у декоративно-прикладному мистецтві мотив – це основний елемент орнаментальної композиції, який може багато разів повторюватися.

Муляж – зліпок, який досконало передає форму предмета (у тому числі скульптури та архітектурних деталей), будову їх поверхні (наприклад, плодів фруктів, овочів, частин тіла тощо). Використовується зазвичай з навчально-методичною метою. Близьке за значенням – бутафорія.

Н

Напівтінь – частина поверхні предмета, розташована під кутом до джерела світла.

Нарис – швидкий рисунок, у якому трактування форм зазвичай відрізняється значною узагальненістю, оскільки мета його – дати лише загальне уявлення про природу. Нарис часто має самостійне значення, але може бути й підготовчим рисунком для картини.

Натура – в образотворчому мистецтві об’єкти дійсності (людина, предмети, ландшафт тощо), які художник безпосередньо спостерігає при їх зображенні. У виборі природи та її інтерпретації виявляються світовідчуття художника, його творче завдання. Безпосередньо з природи виконуються етюди, начерки, зарисовки, часто портрет, пейзаж, натюрморт.

Натюрморт (фр. nature morte – мертва природа) – жанр образотворчого мистецтва (головним чином у станковому живописі), присвячений зображенню речей, що оточують людину, розміщених, як правило, у реальному побутовому середовищі та композиційно організовані в єдину групу. Окрім неживих предметів, в натюрморті можуть зображуватися об’єкти живої природи, ізольовані від природних зв’язків і тим самим обернені в річ (риба на столі, квіти у вазі тощо).

Науково-пізнавальний рисунок – пояснює будову, характер, особливості об'єктів та явищ навколишньої дійсності. Зустрічається в посібниках, підручниках, плакатах, наукових працях.

Начерк – малюнок невеликих розмірів, виконаний митцем нашвидкуруч. Головне призначення начерку – стисла фіксація окремих спостережень. Начерк можна виконувати та без натури – по пам'яті.

Ню (фр. nu – голий, роздягнений) – один із жанрів образотворчого мистецтва, метою якого є зображення оголеного тіла, переважно жіночого. Ню зародився в епоху відродження в рамках міфологічного, алегоричного, історичного та побутового жанрів

Нюанс – дуже тонкий відтінок або дуже легкий перехід від світла до тіні.

О

Об'єм – зображення тривимірності форми на площині. Здійснюється правильною конструктивною і перспективною побудовою предмета. Іншими важливими засобами передачі об'єму на площині є градації світлотіні, виражені кольором: відблиск, світло, півтінь, тінь власна і та, що падає, рефлекс.

Образ – форма віддзеркалення явищ або художнього відтворення дійсності в мистецтві.

Образотворче мистецтво – мистецтво, пов'язане зі здоровим сприйняттям, яке відображає навколишній світ на зображальній площині й у просторі. Це живопис, графіка, скульптура. До образотворчого мистецтва частково відносять також і декоративно-прикладне мистецтво. Усі вони відображають дійсність в зорових наочних образах. Образотворче мистецтво іноді називають просторовим, оскільки воно відтворює видимі форми в реальному або умовному просторі. На відміну від мистецтв тимчасових (музики, театру, кіно), у яких дія розвивається в часі, у творах образотворчого

мистецтва можливе зображення лише одного певного моменту. Уже в давнину художники прагнули подолати обмеженість образотворчого мистецтва в цьому відношенні (наприклад, зображуючи в одній картині одночасно декілька епізодів з життя якої-небудь особи). Сюди ж належать «клейма» в іконах, триптихи, показ різних моментів одного руху в декількох фігур або динамічність композиційної побудови. При достатній майстерності художник дає уявлення про те, що було раніше і що відбудеться пізніше.

Окомір – здатність визначати відстань, не вдаючись до допомоги додаткових приладів (окрім власних очей).

Олівець (від слова «оливо» – те саме, що «свинець») – матеріал (і одночасно інструмент) для малювання у вигляді тонкої палички зі спеціальних барвникових речовин, зазвичай оправлених у дерев'яну оболонку, призначений для письма, малювання чи креслення. Розрізняють графітні, кольорові, копіювальні та інші олівці. Особливими видами олівців є сангіна та пастель.

Оригінал – 1) в образотворчому мистецтві – твір, що є творчим доробком художника; 2) будь-який витвір мистецтва, з якого зроблена копія.

Орнамент (від лат. ornamentum – прикраса) – візерунок, побудований на ритмічному повторі або чергуванні орнаментальних елементів, стилізованих тваринних чи рослинних мотивів. Орнамент, як прикраса, відіграє функцію естетичного оздоблення тіла (ювелірні прикраси), приміщення, споруди (архітектурні прикраси), чи будь-якого іншого простору. Це досить складна система, що komponується з різноманітних елементів, знаків, символів, які взаємодіють між собою та створюють цілісну енергетичну картину.

Основа – в рисунку спеціально підготовлена поверхня (картон, папір тощо), на яку наносять зображення.

Офорт (фр. eau forte, букв. – міцна горілка, хім. азотна кислота) – вид глибокого друку на металі, де заглиблені

елементи друкованої форми створюються шляхом травлення кислотами. На поліровану пластину з цинку або міді наносять кислотривкий лак (грунт), який прошкрябують сталлю гравіювальною голкою до металу в техніці штрихового рисунка; цинкову пластину занурюють в азотну кислоту, мідну – в розчин хлорного заліза; протравлені заглиблення заповнюють фарбою, дошку покривають вологим папером і отримують відбиток на металографічному станку. Варіюючи тривалість травлення, отримують штрихи різної сили та соковитості. Загальний ефект може доповнюватися затяжкою загальним тоном. Офорт характеризується живописністю, складними тональними переходами, витонченістю лінії, оксамитовістю штрихів, емоційністю. Офорт нерідко поєднують з сухою голкою та різцевою гравюрою. Перші офорти виконав на початку XVI ст. німець А. Дюрер. Видатні офортисти – француз Ж. Калло, голландець Рембрандт, італієць Дж. Піранезі, іспанець Ф. Гойя, українець Т. Шевченко.

Офсет (англ. offset) – вид плоского друку, коли фарба з металевої друкованої форми переходить під тиском на гумовий циліндр, а з нього – на папір. Офсет дозволяє отримувати великі тиражі.

П

Папір (італ. bambagia – бавовна) – багатокомпонентний матеріал, що має вигляд тонкого аркуша для написання, малювання тощо. Матеріал для графічних робіт, винайдений у Китаї у 2 ст. Нині виробляється багато сортів паперу, різного за кольором, товщиною, фактурою – акварельний, александрійський, естампний, олійний, рисовий тощо. Завдяки властивостям абсорбції живописні та графічні матеріали на папері сохнуть швидше та набувають приємної матовості; папір виконує функцію білої фарби для багатьох технік, надаючи їм своєрідної виразності.

Паспарту – картонна, паперова рамка для гравюри, малюнка тощо або спеціальні смужки картону, паперу для їх

обклеювання.

Пастель – кольорові олівці без оправы, виготовлені з барвистого порошку шляхом його змішування зі речовиною, яка склеювана (вишневим клеєм, декстрином, желатином, казеїном). Працюють пастеллю на папері, картоні або полотні. Фарби наносять штрихами, як у малюнку, або втирають пальцями з розтушовуванням, що дозволяє добитися як найтонших кольорових нюансів і ніжних переходів кольорів, матової бархатистої поверхні. При роботі пастеллю можна легко знімати або перекривати барвисті шари, оскільки вона вільно відскоблюється з ґрунту. Твори, виконані пастеллю, зазвичай закріплюються спеціальним розчином.

Пейзаж – жанр образотворчого мистецтва, в рисунку вид, зображення місцевості або фрагменту природного оточення людини.

Пензлі – основний інструмент для нанесення фарбувальних речовин на полотно, папір та іншу основу в живописі та графіці, а також в каліграфії; виготовляються із волосся або шерсті різних тварин. Пензлі бувають щетинні, білячі, борсучі, колонкові, а також зі штучного волосу.

Пергамент (від лат. pergamena – висушена і вибілена овеча шкура) – основа для нанесення текстів і малюнків.

Перо – інструмент для рисування тушшю, сепією, чорнилом та іншою речовиною. Рисунок пером відрізняється особливою непересічністю і дає багаті можливості для каліграфії. Пташине перо дозволяє змінювати товщину ліній, варіювати методи штрихування.

Перспектива – допоміжна наукова дисципліна, що вивчає закономірності зображення предметного світу відповідно до його зорового (оптичного) сприйняття. Абрис, форми, забарвлення предметів змінюються залежно від розміщення предмета в просторі щодо зорового сприйняття людиною. Саме через ці зміни сприймаються сталі, дійсні якості самого предмета. Лінійна перспектива уможливорює правильну

побудову абрисів предмета при будь-якому з положень. Перспектива повітря визначає зміну кольору, контури та ступені освітленості предметів, виникає в міру віддалення натури від очей спостерігача, унаслідок збільшення світло-повітряного прошарку між спостерігачем і предметом. Із загальних термінів перспективи особливо важливі в художній практиці: горизонт, точка зору, центральна точка зору, кут зору.

Півтінь – один з елементів світлотіні. Півтінь, як у натурі, так і творах мистецтва – це градація світлотіні на поверхні предмета, проміжна між світлом і тінню.

Півтон – перехідний тон між двома сусідніми малокоонтрастними тонами в освітленій частині предмета.

Плакат – вид графіки, рекламне, агітаційне або навчальне яскраве зображення на великому аркуші, що супроводжується коротким пояснювальним текстом.

План – графічне зображення будівлі, її частини або окремого архітектурного елемента в горизонтальній проекції, виконане в заданому масштабі.

Плани просторові – 1) при спостереженні натури: умовно розділені ділянки простору, що знаходяться на різній відстані від спостерігача; 2) частини картини, різні за ступенем віддаленості в глибину простору, що зображується в ній. Зазвичай розрізняють декілька просторових планів: перший, другий, третій або передній, середній та дальній. Їх кількість може бути різною і залежить від об'єкта, який зображають, та творчого задуму.

Пластика – 1) мистецтво ліплення форм у скульптурі, малюнку і живописі; 2) у широкому сенсі – виразність живописних засобів, артистичність, свобода і легкість у роботі пензлем над живописом; 3) виразність форми в скульптурі та графічних і живописних зображеннях.

Пластичність – у творах різних видів мистецтва: особлива краса, цілісність, тонкість і виразність моделювання і колірною вирішення форм, багатство колірних тональних переходів, а

також гармонійний взаємозв'язок і виразність мас, форм, їхніх ліній і силуетів у композиції.

Пляма – важливий засіб виразності пластичних мистецтв, місце поверхні зображення, що вирізняється за тоном або кольором від інших частин поверхні; є базовим елементом техніки рисування. Пляма виявляє зображувальні можливості площини. Поєднання різних за конфігурацією плям обумовлює характер форми.

Повітряна перспектива – зміна кольору, обриси та ступеня освітленості предметів, що виникають у міру віддалення натури від очей спостерігача, внаслідок збільшення світло-повітряного прошарку між спостерігачем і предметом.

Позування – дії натурника, який виконує роль моделі для художника, зберігаючи вказану йому поставу.

Полістилістика – це зумисне поєднання в одному творі несумісних, або надзвичайно відмінних, різнорідних стилістичних елементів.

Порівняння – метод визначення пропорцій, тональних і колірних відношень тощо. Властивості і якості пізнаються нашою свідомістю шляхом порівняння. Зрозуміти характер форми предмета, визначити його тон і колір можна в порівнянні його з іншими предметами. Тільки методом порівняння при цілісному сприйнятті натури можна визначити колірні відношення між предметами, передати їх на полотні або папері. Щоб зобразити натуру правдиво, художник повинен створити на етюді пропорційні натурі відмінності предметів у розмірах, тоні та кольорі.

Портрет (фр. *portrait*, від зістар. *portraire* – зображати) – жанр образотворчого мистецтва, а також твір, присвячений зображенню певної людини або декількох людей (парний, груповий портрет тощо). що реально існують чи існували в минулому. Портрет художника, виконаний власноруч, називають автопортретом

Предметна площина – площина, на якій знаходяться

зображувані предмети.

Прикладна (промислова) графіка – рід графічного мистецтва, який об'єднує всі види утилітарних графічних робіт: поштову графіку (марки, конверти, листівки), грошові знаки, інформаційні матеріали (буклети, програми, проспекти), промислову графіку (фірмові, рекламні, пакувальні матеріали), екслібрис.

Проект (від лат. «кинутий вперед») – технічне рішення у вигляді креслень, розрахунків, макетів різноманітних об'єктів, що передують їх здійсненню в натурі.

Пропорція – міра частин, співвідношення розмірів частин один до одного і до цілого. В образотворчому мистецтві пропорція визначається не тільки побудовою форм фігур і предметів, але і композиційною побудовою творів. До пропорції належать знаходження відповідного формату площини аркуша, відношення розмірів зображень до фону, відношення мас, групувань, форм один до одного тощо.

Профіль – вид будь-якої живої істоти або предмета при бічному положенні.

Р

Ракурс – перспективне скорочення живих і наочних форм, що значно змінює їхній зовнішній вигляд. Ракурс буває обумовлений точкою зору на натуру (вигляд зверху, знизу, на близькій відстані тощо), а також самим положенням натури в просторі.

Рама – обрамлення для картини, створеної художником. Вона завершує композицію, додає їй єдність, направляє увагу глядача на сам твір. Рама є важливою частиною живописної композиції, забарвлюється у світлі і темні кольори різних відтінків. Є рами з багатими пластичними мотивами, орнаментом умовного рослинного або геометричного змісту.

Рапорт – елемент орнаменту, що повторюється.

Реалізм – правдиве, об'єктивне віддзеркалення в мистецтві

дійсності специфічними засобами, властивими тому або іншому виду художньої творчості. В ході розвитку мистецтва реалізм набуває конкретно-історичних форм і творчих методів (наприклад, просвітницький реалізм, критичний реалізм, соціалістичний реалізм). Ці методи зв'язані між собою спадкоємністю, мають свої характерні особливості, різні прояви реалістичних тенденцій у різних видах і жанрах мистецтва.

Рейсфедер – інструмент для рисування у вигляді тонкої металевої трубки, кінець якої (розрізаний по повздовжній осі) оснащений затискачем. У затискач рейсфедер вставляється матеріал для моделювання (вуглина).

Реклама – (від фр. *reclame*, лат. *Reclamo* – викрикувати) Інформація про найкращі властивості товару і види послуг із метою створення попиту на них, популяризація творів літератури, мистецтва тощо.

Репродукція – відтворене за допомогою друку зображення – малюнок, картина тощо.

Ретуш – корегування фотографічних зображень.

Рефлекс (від лат. *reflexus* – відбиття, віддзеркалення) – 1) у живописі один із важливих елементів передачі світлопису, пов'язаний з ефектом освітлення предмета відбитим світлом. Колірні рефлекси виникають у результаті віддзеркалення променів світла від навколишніх предметів; 2) у рисунку – віддзеркалення світла від поверхні одного предмета в затіненій частині іншого.

Рисунок (англ. *drawing*, фр. *dessin*, нім. *Zeichnung*, іт. *disegno*) – зображення, що виконується від руки за допомогою графічних засобів: контурної лінії, штриха, плями. Різними поєднаннями цих засобів у рисунку досягаються пластичні моделювання, тональні і світлотіньові ефекти. Рисунок, як правило, виконується одним кольором або з більш-менш органічним використанням різних кольорів. Рисунок є найдавнішим, елементарним зображувальним засобом, проте базовим, що лежить в основі всіх видів зображення на площині,

оскільки дозволяє здійснити конструктивний аналіз форми. Рисунок може бути початковою стадією роботи над художнім твором (начерк, крокі, етюд, зарисовка, ескіз), проте і становити самостійну сферу творчості митця. Видатними майстрами рисунка були Леонардо, Мікеланджело, Рубенс, Матісс, Пікассо.

Ритм – особливість композиційної побудови твору. Простим видом ритму є рівномірне чергування або повторення яких-небудь частин (предметів, форм, елементів візерунка, кольорів тощо). Ритм найчастіше виявляється в монументальному, декоративно-прикладному мистецтві й архітектурі. У творах живопису, графіки та скульптури ритм проявляється складніше. Тут він часто сприяє створенню певного настрою в картині, завдяки йому досягається велика цілісність і узгодженість частин композиції, посилюється дія на глядача. Ритм нерідко виявляється у варіантах жестів, руху і композиційних угруповань фігур, у повторах і варіантах світлових і колірних плям, а також у чергуванні при розміщенні в просторі більших частин зображення, що є значними елементами композиції.

Рівновага – один із засобів гармонізації форми, разом з акцентуванням та роботою над визначенням пропорцій, полягає в порівнянні зорової ваги маси, розміру різних елементів – залежно від зайнятого ними місця в загальній композиції художнього твору. Здорова рівновага не є геометричною рівністю, вона завжди динамічна, тому що пов'язана з асиметрією зображуваного простору та ритмом.

Розташування – розтирання на аркуші паперу ліній та штрихів, проведених олівцем, сангіною, пастеллю тощо. Розташування виконується гумкою, хлібним м'якушем чи пальцем та вносить елементи світлотіні й тону в лінійний малюнок.

Розтушовка – коротка паличка (з паперу або замші) з конусоподібними кінцями для розтирання штриха у пляму для малювання пастеллю або іншими м'якими матеріалами.

С

Сангіна (фр. sanguine, від лат. sanguis – кров) – матеріал червоно-коричневого кольору для рисування. Буває природного і штучного походження (в останньому випадку виготовляється з крейди червоного кольору).

Світло – в образотворчому мистецтві елемент світлотіні. Як у природі, так і у витворах мистецтва термін служить для позначення найбільш освітлених частин поверхні.

Світлосила – термін, що має відношення до світлотіні. У живописі ступінь насиченості кольору світлом, порівняльний ступінь світлоти кольору стосовно до інших сусідніх колірних тонів. У графіці – ступінь світлоти одного тону стосовно до іншого, що знаходиться поряд з ним.

Світлота – порівняльний ступінь відмінності від темного: чим далі від темного, тим більшу світлоту має колір.

Світлотінь – градації світлого і темного, співвідношення світла і тіні на формі. Світлотінь є одним із засобів композиційної побудови і вираження задуму твору. Завдяки світлотіні сприймаються і передаються у творі пластичні особливості природи. У природі характер світлотіні залежить від особливостей форми і матеріалу предмета. У витворах мистецтва світлотінь підпорядковується загальному тональному рішенню. Градації світлотіні: світло, тінь, півтінь, рефлекс, відблиск.

Свинцевий олівець – штифт для рисування, вставлений у металевий футляр, що залишає неясний, проте чіткий слід; для рисунка свинцевим олівцем характерна тонка штрихова манера. Популярний у XIII-XVII ст.

Сеанс – проміжок часу, необхідний для роботи митця без тривалої перерви та без зміни моделі та завдання.

Сепія (грец. seria, букв. – каракатиця) – світло-брунатна фарба з чорнильного мішка морського молюска (сепії). Використовувалась європейськими художниками з середини XVII ст. для малювання пером чи пензлем.

Силует – тіньовий профіль, контур, абрис предмета, одноколірне площинне зображення предмета або людини (темне на світлому фоні, світле на темному), намальоване або вирізане з паперу або іншого матеріалу. Силует – це загальні контури фігури або предмета натури. У творах мистецтва – такий вид фігур або предметів, при якому їхня форма сприймається без деталей і різко вираженої об'ємності або виглядає зовсім плоскою. Так, силуетності набуває фігура, поставлена проти світла. Силует називаються також усі профільні темні зображення в графіці.

Символ – знак пов'язаний із предметністю у такий спосіб, що предмет розкривається лише через інтерпретацію знаку.

Симетрія – розмірність, повна дзеркальна відповідність у розташуванні частин цілого відносно середньої лінії, центра. Симетрія може виникнути щодо центра (променева або радіальна симетрія) чи осі (середньої лінії – для площинних фігур, площини – для об'ємних). Така симетрія називається дзеркальною. Симетрія разом із ритмом та пропорціями в мистецтві є одним з основних засобів гармонізації форми. Порушення симетричної будови об'єктів, яким властива симетрія, називається асиметрією.

Смак естетичний – здібність особи до соціально-психологічної оцінки предметів, явищ з погляду їх естетичних якостей.

Соус – матеріал для рисування, виготовлений у вигляді паличок дрібного м'якого порошку сажі з домішками клею в обгортці. Порошкоподібний соус наноситься на папір шматком тканини або розтушкою, моделюючи основні форми; деталі виконуються італійським олівцем; рисунок мокрим соусом виконується за допомогою пензля водним розчином, як аквареллю, проте його можна доопрацювати по-сухому розтушкою.

Сприйняття – (перцепція, від лат. perceptio) – пізнавальний процес, що формує суб'єктивну картину світу.

Сріблястий олівець – інструмент для малювання, тонкий сріблястий дріт (із ручкою). Сріблястий олівець має темно-сірий тон, який за часом набуває коричневого відтінку. Штрихи сріблястого олівця не стираються.

Станкове мистецтво – твори живопису, скульптури та графіки, що мають самостійний характер, вільні від прямих утилітарних функцій і не призначені для входження в ансамбль як невіддільна частина.

Станкова графіка – рід графічного мистецтва, твори якого є самостійними за призначенням і формою, не мають прикладного значення. Станкова графіка призначена для музейних і виставкових колекцій, житлових інтер'єрів. Основними видами станкової графіки є станковий рисунок і станкова друкована графіка – естамп

Станковий рисунок – рисунок, що не має прикладного значення, самостійний вид графіки. Основними жанрами станкового рисунка є портрет, пейзаж і фігурна композиція. Твори станкового мистецтва розглядаються окремо від оточення, їх значення не змінюється залежно від місця, де вони розташовані.

Статичність – у протилежність динамічності – стан спокою, нерухомість, рівновага. Статичність може відповідати задуму образного вирішення твору. Проте іноді статичність викликана невмінням художника передати рух.

Стилізація – підпорядкування художнього зображення умовним, орнаментальним формам; стилізація звична в декоративно-прикладному мистецтві; стилізація також і наслідування зовнішнім формам якого-небудь певного художнього стилю, наприклад, стилізація під античність.

Структура – (від лат. *structura* – будова, порядок) – сукупність стійких внутрішніх зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність.

Стиль – 1) спільність ідейно-художніх особливостей творів різних видів мистецтва певної епохи; 2) національна особливість мистецтва; 3) окремі специфічні художні ознаки витворів мистецтва або пам'ятників матеріальної культури; 4) творчість одного художника або групи художників, яка відрізняється яскравими індивідуальними рисами.

Суха голка – вид глибокого друку на металі з прошкрябуванням зображення голкою. Для нього характерні особливі оксамитові штрихи завдяки задиркам-барбам. Майстрами цієї техніки були німець А Дюрер, голландець Рембрандт, англієць Дж. Уїтлер.

Схематизм – спрощеність зображення.

Сюжет – в образотворчому мистецтві термін використовується з двома значеннями: широке – предмет художнього зображення (наприклад, пейзаж – «вид» природи, натюрморт – речі тощо), де сюжетний, тобто предметний живопис протиставляється безпредметному; вузьке – зображення дій, вчинків і взаємовідносин людей, які витікають з певної життєвої ситуації.

Т

Твір мистецтва – це своєрідна образна модель реального світу, що сприйнята і виражена митцем у специфічній образній формі. Добуток мистецтва відтворює уявлення, бачення світу митця, що зумовлене історичними й соціальними обставинами, зображує людину як цілісну, неповторну, оригінальну особливість.

Творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення; розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою розвитку культури особистості.

Творчий процес – процес створення художнього твору, починаючи від зародження образного задуму до його втілення, процес перетворення спостережень дійсності в художній образ.

У роботі кожного художника є багато індивідуального. Проте є і деякі загальні закономірності. Зазвичай робота починається з композиційних пошуків образотворчого рішення і підбору матеріалу. Після цього підготовчого періоду художник починає роботу над твором. Іноді на завершальному етапі вносяться значні зміни та поправки в пошуках більш вдалішого втілення творчого задуму.

Текстура – виявлення в малюнку поверхні матеріалу, його природних ознак (камінь, пісок, дерево, тканина тощо).

Тема – коло явищ, вибраних художником для зображення і розкриття ідеї його твору.

Техніка – у мистецтві сукупність спеціальних умінь і засобів, за допомогою яких виконується художній твір. Технічні засоби мистецтва не залишаються нейтральними стосовно до змісту, а підпорядковані ідейно-художньому задуму твору.

Технічний малюнок – наочне зображення предмета, виконане від руки з візуальним дотриманням пропорцій та показом розмірів.

Типаж (фр. *type* – тип) – сукупність характерних рис моделі, в яких проявляється соціокультурний і національний тип.

Тінь – елемент світлотіні, найбільш слабо освітлені ділянки в натурі та зображенні. Розрізняють власні і тіні, що падають. Власними називають тіні, що належать самому предмету. Розміщення цих тіней на поверхні зумовлене формою цього предмета і напрямом джерела світла. Тіні, що падають, відкидаються тілом на навколишні предмети.

Титул (лат. *titulus* – напис, назва) або *титульний лист* – сторінка книги, на якій розміщують заголовок книги, прізвища авторів, найменування видавництва, місце та рік видання. Це права половина першого розвороту.

Тло – будь-яка частина зображуваної або орнаментованої композиції стосовно тої, що «виступає» (особливо – першопланової) деталі, що належить до неї. У витворах

образотворчого мистецтва. Тло може бути нейтральним, позбавленим зображень, або включати зображення (образотворчим).

Тема – круг явищ, вибраних художником для зображення і розкриття ідеї його твору.

Тон – ступінь світлоти як у самій природі, так і в художньому творі, ступінь світлості будь-якої деталі видимого елемента об'ємної форми, кольорового відтінку, тіншової чи освітленої частини тощо. Тон в рисунку є одним із провідних художніх засобів, оскільки рисунок зазвичай одноколірний (монохромний). За допомогою відношень різних тонів передається об'ємність форми, положення в просторі освітлення предметів. Тон також передається та відмінність предметів за світлотою, яка зумовлена в природі різноманітністю її кольору та матеріалу.

Тональний масштаб зображення – передача пропорційних природі тонових відношень між предметами. Може здійснюватися в різних діапазонах світлоти. Це залежить від загального стану, сили освітленості природи та від збільшення відстані до рисувальника.

Тональність – певне співвідношення кольорів або тонів, характерне для певного твору, одна з його художніх особливостей. У графіці тональність визначається ступенем контрасту темних і світлих тонів. У живописі поняття тональність має те саме значення, що і колірна гама, оскільки визначає особливості колірної ладу твору разом з колірними нюансами.

Тонове зображення – зображення з різними тоновими переходами від світла до тіні, тобто з ділянками, що мають різну силу тону. Типовим прикладом зображення тоном є олійний або акварельний рисунок одним кольором (грязайль), а також рисунок олівцем, виконаний засобом тушування.

Тонові відношення – градація світлотіні на об'ємній формі та передача пропорційних природі тональних відношень

між забарвленнями предметів. Забезпечує правдиве об'ємне моделювання форми, матеріальність, просторову глибину і стан освітленості предметів, що зображуються.

Торс – тулуб людини. Торс може бути як уламком скульптури, що не зберігся повністю, так і цілком завершеним твором самостійного засобу.

Точка сходження – уявна точка на лінії горизонту, в якій сходяться при побудові малюнка всі паралельні лінії, що йдуть в углиб.

Трафарет (італ. traforetto, від traforo – прокалювання) – пристрій для формування живописного зображення орнаменту, яке розраховане на багаторазове повторення мотиву. Використовується при трафаретному друці в художній вишивці, у текстильному та паперовому виробництві, інколи для декорування керамічних виробів.

Туш (нім. Tusche, англ. Indian ink, фр. encre de Chine) – чорна фарба, що не втрачає з часом інтенсивності свого тону, служить для креслення, заливання, відмивання тощо. Туш виготовляється із сажі, що добувається під час спалювання хвойної деревини, рослинних олій та смол, нафтопродуктів. Розрізняють суху та рідку туш.

У

Унікальна графіка – рід графічного мистецтва, орієнтований на створення графічного твору як єдиного та неповторного. До неї належать рисунок, монотипія, аплікація, фотомонтаж тощо.

Урівноваження (лат. stagnatio – стагнація) – засіб гармонізації композиції художнього твору. Його також називають пондерацією (лат. ponderatio – зважування, принцип важеля). Результатом урівноваження є досягнення зорового балансу сил, стабільності, відчуття співрозмірності, гармонії та взаємозв'язаності. Рівновага може бути досягнута за принципом координації, коли кожен елемент, взаємодіє з іншим, сам по собі

врівноважений (статична рівновага характерна, наприклад, для античної традиції), або субординації, коли нестійкі самі по собі елементи взаємно врівноважують один одного (динамічна рівновага характерна, наприклад, для мистецтва бароко).

Уява – здатність свідомості створювати образи, уявлення, ідеї та маніпулювати ними; відіграє ключову роль у таких психічних процесах, як моделювання, планування, творчість, гра, людська пам'ять. Різновид творчої уяви – фантазія.

Уявлення асоціативне в мистецтві – здатність особистості асоціативно співвідносити предмети та явища навколишнього світу, продуктивна конструювати через уявлення їх нові, нетривіальні зв'язки, що відрізняються багатозначністю та відсутністю звичних шаблонів і стереотипів сприймання.

Ф

Фактура – 1) характерні особливості матеріалу, поверхні предметів у природі та їх зображення у творах мистецтва. 2) особливості обробки матеріалу, у якому виконано твір, а також характерні якості цього матеріалу.

– в образотворчому мистецтві під час зображення людини фронтальне положення голови (або фігури в цілому), при якому модель сприймається спереду без перспективних скорочень.

Фіксатив (фр. fixativ від лат. fixus – твердий, міцний), закріплювач – розчин безбарвної смоли або клею в ефірі, спирті чи бензині, що слугує для покриття рисунків, виконаних вуглем, олівцем, пастеллю, з метою їх збереження.

Фломастер – інструмент для малювання й оформлювальних робіт на папері, склі, картоні, дереві тощо. Стрижень просякає водним чорнилом, що легко стікає.

Фон – (від фр. fond – дно, глибинна частина – тло, будь-яка частина образотворчої чи орнаментальної композиції стосовно включеної до неї «випнутої» (зокрема першопланової) деталі. Необразотворчий фон (зазвичай у портреті) називається нейтральним. Дія в картині відбувається або в приміщенні, або

серед природи, або на міській вулиці. Це й називається фоном. (тлом) в образотворчому мистецтві.

Форма – 1) зовнішній вигляд, контур; 2) в образотворчому мистецтві – об'ємно-пластичні особливості предмета; 3) у всіх видах мистецтва – художні засоби, які служать для створення образу, розкриття змісту твору. У творчому процесі знаходять форму, найбільш відповідну задуму. У будь-якому з видів мистецтва форма значною мірою визначає художні якості твору в образотворчому мистецтві художня форма – це композиційна підпорядкованість, єдність засобів, які реалізовані в художньому матеріалі і втілюють ідейно-художній задум.

Форма художнього твору – організація, будова, структура, спосіб існування художнього твору

Формат – форма площини, на якій виконується зображення (прямокутна, овальна, кругла – рондо тощо). Формат зумовлений загальними контурами та відношенням висоти до ширини. Вибір формату залежить від змісту і настрою, вираженого у творі. Формат картини завжди повинен відповідати композиції зображення. Формат має важливе значення для образного ладу твору.

Формопласт – різновид м'якої гумки, що застосовується у випадках, коли потрібно освітлити тон штрихування в олівцевих рисунках. М'який формопласт легко розминається пальцями; ним не стирають нарисоване олівцем, а злегка притискають його до тієї частини рисунка, яку потрібно освітлити. Графіт пристає до формопласту та утримується ним.

Фотографія (від грецького світло та пишу) – сукупність різноманітних науково-технічних засобів і технологій, які мають на меті реєстрацію одиничних довготривалих зображень об'єктів за допомогою світла.

Фотомистецтво – різновид художньої творчості, в основі якого лежить використання виразних можливостей фотографії.

Фототипія (від грец. phos – світло і typos – відбиток) – вид плоского друку зі скляної або металевієї пластини, покритої

світлочутливим хроможелатиновим шаром; на пластину фотографічним шляхом наноситься зображення; при друці фарба змочує лише елементи зображення.

Фронтальна композиція – розташування та побудова форми за двома координатами: вертикальною та горизонтальною

Фронтальна перспектива – зображення або розміщення будь-якої фігури, форми об'єму перпендикулярно до головного променя зору; те саме, що й у фас. Тобто предмет відображається фронтально, без перспективних скорочень, а бічні лінії спрямовуються в точку сходження.

X

Художні засоби – всі образотворчі елементи та художні засоби, які використовує художник для вираження змісту твору. До них належать: композиція, перспектива, пропорції, світлотінь, колір, штрих, фактура тощо.

Художнє конструювання – процес вирішення проектного завдання з використанням категорійного апарату дизайну: розробка концепції, виділення конкретних цілей проектування (моделювання, макетування та ін.), розробка проектної документації.

Художня манера (іт. *maniera* від лат. *manuaria* – спритність рук) – індивідуальний художній почерк митця, сукупність неповторних стилістичних і технічних особливостей творчості митця. Термін використовується також у широкому значенні типових засобів роботи в певному виді мистецтва (живописна манера, графічна манера)

Художній образ – форма відображення дійсності, яка виявляє загальне через конкретне, індивідуальне, що виникає у творчому процесі та втілюється в матеріальній формі.

Художній стиль (лат. *stulus* – стрижень) – структурна єдність образної виразності та способів художньої виразності, яка народжується практикою розвитку різних видів мистецтва; характеристика епохи, різних художніх напрямів та

індивідуальної манери митця.

Художній рисунок – основа образотворчого мистецтва. Передає характер, форми, стан природи, настрої та емоції.

Ц

Цілісність зображення – необхідна найважливіша якість витвору мистецтва, що сприяє його більшій художній і образній виразності. Цілісність зображення полягає у відповідності різних його частин один одному, у підпорядкуванні окремого – загальному, другорядного – головному, частин (деталей) – цілому, а також у єдності засобів виконання. Цілісність зображення – це результат роботи з природи методом відношень. Цілісність сприйняття – уміння художника бачити предмети натурної постановки одночасно, все відразу. Тільки в результаті цілісного зорового сприйняття можна правильно визначити пропорції предметів, тонові та колірні відношення і добитися цілісності зображення натурної постановки. Цілісність сприйняття – це професійне уміння бачити, тобто художник має «постановку ока».

Цинкографія (від цинк і грец. grapho – пишу, рисую) – спосіб високого друку за допомогою хімічних і фотомеханічних процесів. Для гравюр на цинку рисунок виконується на дошці кислототривкими фарбами; незабарвлені частини витравляються кислотами. Термін «цинкографія» відносять до всіх видів кліше з міді, латуні, магнієвих і алюмінієвих сплавів.

Ш

Шарж (фр. charge) – сатиричне або гумористичне зображення (портрет), у якому за дотриманням подібності карикатурно підкреслено найхарактерніші риси.

Шедевр – зразковий визначний твір; найвище досягнення мистецтва, вияв особливої професійної майстерності та таланту художника.

Шмуцтитул (нім. Schmutztitel, від Schmutz – бруд і Titel – титул) – додатковий титул (з епіграфом або посвятою) на окремій сторінці, а також заголовок розділу книги, що розміщується перед цією частиною книги. Шмуцтитул розміщується на правій непарній стороні розвороту, його зворотний бік залишається порожнім.

Шрифт – (нім. Schrift, англ. type, фр. caractères) – графічний рисунок букв і знаків, що становить єдину стилістичну та композиційну систему. Створений художником, характеризується образністю, графічністю, декоративністю. Розрізняють шрифт рукописний, який пишуть пером або пензлем на м'якому матеріалі; рисований, виконаний від руки пензлем на особливих місцях для спеціальних цілей; гравійований, який висічено на дереві, металі, каменю або гравюрних дошках; набірний, слова якого складаються з літер і друкуються в тиражних виданнях.

Штрих – один з образотворчих засобів у рисунку. Кожен штрих є лінією, проведеною одним рухом руки. Засоби роботи штрихом різноманітні. Використовуються штрихи різної сили, довжини та частоти, покладені в різних напрямках. При цьому залежно від характеру роботи штрихи можуть виглядати як окремі лінії або зливатися в суцільну пляму.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Абрис	4	Випукла гравюра	7
Авантитул	4	Виразність	7
Автентичний	4	Власна тінь	7
Автопортрет	4	Враження	7
Академізм	4	Вуглина	8
Акварель	4	Гармонія	8
Акватипія	4	Гарнітура шрифту	8
Акцент	4	Гіпс	8
Аналіз	4	Горизонт	8
Анатомія пластична	5	Гравюра	8
Анімація	5	Градація	9
Анімаційний фільм	5	Гратаж	9
Антураж	5	Гратографія	9
Анфас	5	Графіка	9
Архітектоніка	5	Графічні матеріали	10
Асиметрія	5	Графітний олівець	10
Атрибут	5	Графіті	10
Бачення художнє	5	Графічні засоби	10
Багет	6	Гризайль	10
Бістр	6	Гумка	10
Ванітас	6	Гумка-клячка	10
Ватман	6	Дек-пр. мистецтво	11
Вертикаль	6	Дереворит	11
Відблиск	6	Деталізація	11
Відношення	6	Динамічність	11
Відтінок	6	Дизайн	11
Візування	6	Домінанта	11
Візуальність	7	Друкована графіка	11
Віньєтка	7	Друкована продукція	11
Вісь симетрії	7	Екорше	12

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ

Глумачний словник-довідник понять і термінів з рисунка та графічних технік

Екслібрис	12	Карикатура	17
Експозиція	12	Картон	17
Експресія	12	Кінцівка	17
Елемент	12	Книжкова графіка	17
Ескіз	12	Книжкова мініатюра	18
Естамп	13	Колаж	18
Естетика	13	Комікс	18
Етюд	13	Композиція	18
Жанр	14	Композиція рисунка	19
Жанри обр. мистецтва	14	Комп'ютерна графіка	19
Задум	14	Конструкція	19
Закінченість	14	Контражур	19
Замальовок	14	Контраст	19
Заставка	14	Контртитул	19
Зміст і форма	14	Контур	19
Знак	14	Копія	20
Зображувальні засоби	15	Копіювання	20
«Золотий перетин»	15	Кроки	20
Зорова ілюзія	15	Ксилографія	20
Зорове сприйняття	15	Культура	21
Ідеал	15	Курсив	21
Ідеал естетичний	15	Кутова перспектива	21
Ідея	15	Лінійна перспектива	21
Ілюзорність	16	Лінійний рисунок	21
Ілюстрація	16	Лінія	21
Імпресіонізм	16	Лінія горизонту	22
Індивідуальний стиль	16	Логотип	22
Ініціал	16	Лінорит	22
Італійський олівець,	16	Літографія	22
Каліграфія	17	Лубок	23
Канон (у мистецтві)	17	Малюнок	23

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ

Тлумачний словник-довідник понять і термінів з рисунка та графічних технік

Масштаб	23	Паспарту	28
Матеріальність	23	Пастель	29
Мистецтво просторове	24	Пейзаж	29
Мова мистецтва	24	Пензлі	29
Мова художня	24	Пергамент	29
Моделювання	24	Перо	29
Модель	24	Перспектива	29
Модерн	24	Півтінь	30
Мольберт	24	Півтон	30
Монотипія	24	Плакат	30
Мотив	25	План	30
Муляж	25	Плани просторові	30
Напівтінь	25	Пластика	30
Нарис	25	Пластичність	30
Натура	25	Пляма	31
Натюрморт	25	Повітряна перспектива	31
Наук-пізн. рисунок	26	Позування	31
Начерк	26	Полістилістика	31
Ню	26	Порівняння	31
Нюанс	26	Портрет	31
Об'єм	26	Предметна площина	31
Образ	26	Прикладна графіка	32
Образотв. мистецтво	26	Проект	32
Окомір	27	Пропорція	32
Олівець	27	Профіль	32
Оригінал	27	Ракурс	32
Орнамент	27	Рама	32
Основа	27	Рапорт	32
Офорт	27	Реалізм	32
Офсет	28	Рейсфедер	33
Папір	28	Реклама	33

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ

Глумачний словник-довідник понять і термінів з рисунка та графічних технік

Репродукція	33	Структура	37
Ретуш	33	Стиль	38
Рефлекс	33	Суша голка	38
Рисунок	33	Схематизм	38
Ретуш	33	Сюжет	38
Рефлекс	33	Твір мистецтва	38
Рисунок	33	Творчість	38
Ритм	34	Творчий процес	38
Рівновага	34	Текстура	39
Розташування	34	Тема	39
Розтушовка	34	Техніка	39
Сангіна	35	Технічний малюнок	39
Світло	35	Типаж	39
Світлосила	35	Тінь	39
Світлота	35	Титул	39
Світлотінь	35	Тло	39
Свинцевий олівець	35	Тема	40
Сеанс	35	Тон	40
Сепія	35	Тон. масш. зображення	40
Силует	36	Тональність	40
Символ	36	Тонове зображення	40
Симетрія	36	Тонові відношення	40
Смак естетичний	36	Торс	41
Соус	36	Точка сходження	41
Сприйняття	36	Трафарет	41
Сріблястий олівець	37	Туш	41
Станкове мистецтво	37	Унікальна графіка	41
Станкова графіка	37	Урівноваження	41
Станковий рисунок	37	Уява	42
Статичність	37	Уявл. асоц. в мистецтві	42
Стилізація	37	Фактура	42

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ

Глумачний словник-довідник понять і термінів з рисунка та графічних технік

Фіксатив	42	Худ. конструювання	44
Фломастер	42	Художня манера	44
Фон	42	Художній образ	44
Форма	43	Художній стиль	44
Формат	43	Художній рисунок	45
Формопласт	43	Цілісність зображення	45
Фотографія	43	Цинкографія	45
Фотомистецтво	43	Шарж	45
Фототипія	43	Шедевр	45
Фронт. композиція	44	Шмуцтитул	46
Фронт. перспектива	44	Шрифт	46
Художні засоби	44	Штрих	46

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гумка-клячка Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BB%D1%8F%D1%87%D0%BA%D0%B0>
2. Короткий словник понять і термінів образотворчого мистецтва / укл. Л.О. Орел. К : ДАКККиМ. 2004. 46 с.
3. Ліногравюра Вікіпедія URL: <https://esu.com.ua/article-55548>
4. Мистецький словник-довідник. Комунальний навчальний заклад «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Упорядник: Гловацький С. В. URL: <http://surl.li/tqbaj>
5. Мистецький словник-довідник «Мистецтво – від А до Я». URL: <https://naurok.com.ua/misteckiy-slovník-dovidnik-mistectvo---vid-a-do-ya-21484.html>
6. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник, Тернопіль. Навчальна книга – Богдан, 2003. 214 с.
7. Петрашик Володимир Перший фундаментальний словник «Термінологія сучасного мистецтва». *Образотворче мистецтво*. 2011. № 2. С. 122.
8. Словник мистецтвознавчих термінів. URL: <https://art.lib.kherson.ua/slovník-mistetstvoznavchih-terminiv.htm>
9. Словник термінів. URL: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/icgn/15sidlecka_Istoriya_ukrayins_koyi_kulturi/p8.html
10. Словник термінології сучасного мистецтва. URL: <https://prostory.net.ua/ua/krytyka/510-slovník-terminolohii-suchasnoho-mystetstva>
11. Словник української мови : в 11 томах. Том 9, 1978. 107 с.
12. Словничок мистецьких термінів https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/650351/mod_resource/content/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%

D0%BA.pdf

13. Сотська Г., Шмельова Т. Словник мистецьких термінів. – Херсон: Видавництво «Стар», 2016. 52 с.

14. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Шмиг Р. А., Боярчук В. М., Добрянський І. М., Барабаш В. М.; за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів, 2010. 176 с.

15. Тлумачний словник найбільш вживаних термінів з образотворчого мистецтва для учнів загальноосвітніх шкіл. Укладач Щербенко С. К. Черкаси : ОПОПП. 2010. 56 с.

16. Шевнюк О. Л. Словник термінів образотворчого мистецтва. Навчальний посібник, Видання 2-ге, виправлене і доповнене. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 100 с.

ПРО УКЛАДАЧІВ

Касьян Тетяна Костянтинівна – викладач Черкаського державного бізнес-коледжу з 2023 р., канд. пед. наук (2016), з 2023 року доцент та завідувач кафедри дизайну та соціально-культурних дисциплін.

У 1982 р. закінчила факультет декоративно-прикладного мистецтва Московського текстильного інституту зі спеціальності «Мистецьке оформлення і моделювання творів текстильної і легкої промисловості» і здобула кваліфікацію «Художник-технолог».

З 1991 р. член Національної спілки художників України. У 2005 р. Указом Президента присуджено почесне звання «Заслужений художник України». У 2011 р. отримала вчене звання доцента кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. У 2016 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки.

Учасниця біля 50 міжнародних, всеукраїнських, регіональних та понад 30 персональних виставок, має біля 70 наукових публікацій, а також публікацій навчально-методичного характеру.

Гладько Максим Володимирович – викладач рисунка, образотворчого мистецтва Черкаського державного бізнес-коледжу з 2004 року. Закінчив Пензенське художнє училище імені К. Савицького за спеціальністю «Викладання креслення та малювання» (1987), Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького за спеціальністю «Образотворче мистецтво» (2017), магістратуру Черкаського державного технологічного університету за спеціальністю «Дизайн» (2019). Член Спілки дизайнерів України (2003), член Національної спілки художників України (2010), Заслужений художник України (2019).

Є автором понад 400 творів мистецтва, які були представлені на 46 творчих виставках України та за кордоном, зокрема 11 персональних виставок. Його художні твори зберігаються у музеях України та приватних колекціях Росії, США, країнах Європи та Азії.

Манзенко Іван Володимирович – викладач Черкаського державного бізнес-коледжу. Викладає дисципліни: «Основи рисунку», «Проектування упаковки», «Додрукарська підготовка», «Інформатика та основи комп'ютерної графіки».

У 2021 р. закінчив Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, спеціальність 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, денна форма навчання. У 2022 р. закінчив Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, спеціальність «023 образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», денна форма навчання.

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІЗНЕС-КОЛЕДЖ

Тлумачний словник-довідник понять і термінів з рисунка та графічних технік

Навчальне видання

**КАСЬЯН Тетяна Костянтинівна
ГЛАДЬКО Максим Володимирович
МАНЗЕНКО Іван Володимирович**

**Тлумачний словник-довідник
понять і термінів з рисунка
та графічних технік**

Комп'ютерний набір Т. К. Касьян

Підписано до друку _____ 2024 р. Формат 60x84¹/₁₆.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк
офсетний.

Умов. друк. арк. 2,1. Тираж 50 прим. Зам. № 387

За довідками з питань реалізації
звертатись за тел. (0472) 64-05-15